

Бушин В.С.

## Полки Катеринославського гарнізону у 1863-1917 рр.

Півстоліття – з 1864 до 1914 року на території Катеринославської губернії були розквартировані частини 34-ї піхотної дивізії. 133-й піхотний Сімферопольський і 134-й піхотний Феодосійський полки та 34-та артилерійська бригада в Катеринославі. 135-й піхотний Керч-Єнікольський полк в Павлограді. 136-й піхотний Таганрозький полк в Новомосковську.

Як відомо, «справжнє життя в місті починається, лише коли до нього входять гусари». Але й піхотинці 34-ї дивізії залишили достатньо глибокий слід в історії губернії і, особливо, її повітових міст. Зокрема, саме завдяки ентузіазму офіцерів Керч-Єнікольського полку в Павлограді у 90-ті роки ХІХ століття виник театральний гурток, а у 1896 році було збудовано приміщення міського театру. Душою гуртка павлоградських театралів був Євген Константинович Захава, батько відомого радянського актора (виконав роль Кутузова в кіноепопеї Сергія Бондарчука «Війна і мир») і театального педагога (довгі роки був директором Щукінського училища) Бориса Євгеновича Захави. Окрім добровільного слугування Мельпомені штабс-капітан Захава відмітився і в епістолярному жанрі. Його перу належить брошура «Памятка 135-го Пехотного Керчь-Еникольского полка», надрукована в 1904 році в павлоградській типографії Лівшиця і Шатуновського [5].

Але тема впливу військового, особливо офіцерського, середовища на дореволюційне катеринославське суспільство, в особливості інтелігенцію, вимагає окремого глибокого дослідження. Завданням даної роботи буде лише прослідкувати історію полків 34-ї піхотної дивізії.

Джерельну базу дослідження складають документи начальника катеринославського гарнізону, які зберігаються в Державному архіві Дніпропетровської області, адрес-календарі, довідники і щорічники Катеринославської губернії різних років, історії полків царської армії, розміщені на відповідних сайтах Інтернету, фундаментальна праця емігрантського дослідника А.А.Керсновського «История Русской Армии».

Серед чотирьох полків 34-ї піхотної дивізії лише 135-й Керч-Єнікольський мав власну офіційну історію, яка викладена в книзі «Краткая история 135-го Пехотного Керчь-Еникольского полка». Саме тому історії Керч-Єнікольського полку в статті присвячено більше місця, ніж іншим.

А починається історія 34-ї піхотної дивізії у 1863 році, коли в ході так званої «мілютінської» військової реформи резервні частини були реорганізовані у польові. Більшості новостворених полків були пожалувані «у спадщину» георгіївські прапори та надані відзнаки і старшинство («родовід») полків, з яких вони були розгорнуті.

133-й піхотний Сімферопольський полк було сформовано з батальйонів Модлінського резервного піхотного полку. Цей полк з'явився на світ у 1831 році як Модлінський єгерський. Воював на Кавказі, а в 1854-1855 роках бився на бастионах Севастополя, за що йому було пожалувано Георгіївський прапор з надписом «За Севастополь 1854-55 гг.». У 1856 році полк переформовано у піхотний. У тому ж 1856 році всі піхотні полки були переведені у трьохбатальйонний склад, 4-й, 5-й і 6-й батальйони отримали назву «резервні» і були зведені у резервні полки. В 1863 році ці полки були реорганізовані у польові і отримали нові назви. [10]

Новоутворений Сімферопольський полк спочатку розміщувався у Херсоні, а у 1870 році його було розквартировано у Катеринославі. Розміщувався полк спочатку в орендованих у міста будівлях, а згодом у власних казармах по вулиці Казарменій [8, с.224.]. За іншими даними його адресою була Казармена площа [1, с. 250].

134-й піхотний Феодосійський полк було сформовано з батальйонів Прагського резервного піхотного полку. Цей полк з'явився у 1831 році як Прагський єгерський. Його було нагороджено Георгіївськими прапорами за похід в Андію (Дагестан) в 1845 році, за взяття штурмом Темешської ущелини в Трансільванії в 1849 році і за Севастополь в 1854-1855 роках. З 1856 року – піхотний. Сформований з його резервних батальйонів Феодосійський полк було розквартировано в Катеринославі. [11]

Розміщувався полк спочатку в орендованих у міста будівлях, а згодом у власних казармах на Артилерійській та Олександрово-Невській площах та по вулиці Пороховій [8, с.224.]. За іншими даними його адресою була Феодосійська вулиця [1, с. 250].

У 1898 році 135-й Керч-Єнікольський полк, сформований, як і всі полки цієї «серії» у 1863 році, святкував своє століття. Як це могло статися? Розібратися у цій головоломці нам допоможе Височайший наказ від 18 березня 1884 року, згідно з яким: «135-й Пехотный Керчь-Еникольский полк считает свое формирование с 1863 года - из половины 55-го Пехотного Подольского полка и принял старшинство, одинаковое с присвоенным этому полку, сформированному из 9-ти рот Роченсальмского Гарнизонного полка, сформированного в свой черед 5 января 1798 года. На основании данного старшинства Керчь-Еникольский полк празднует 100-летний юбилей 5 января 1898 года» [2, с. 5].

І саме 5 січня 1898 року іменним указом Миколи II 135-му піхотному Керч-Єнікольському полку «в ознаменованіе» сторічного ювілею було пожалувано Георгіївський полковий прапор з надписами: «1798-1898» та «За Севастополь в 1854 и 1855 годах».

На честь цієї знаменательної події в цьому ж 1898 році вийшла в світ складена підполковником Н.О.Граном і надрукована в павлоградській типографії Є.Д.Браїловського вище згадана книга «Краткая история 135-го Пехотного Керчь-Еникольского полка». Згідно офіційній версії, починалася історія цього полка як частини морської піхоти.

Балтійська морська піхота веде свій початок від солдатських команд, які існували з 1705 року. Після кількох переформувань вона являла собою 9 батальйонів Балтійського Гребного Флоту.

5 січня 1798 року в місті Роченсальмі (на острові Котка у Фінському заливі) з батальйонів Болотнікова, Демідова і Бушена було сформовано Роченсальмський Гарнизонний полк.

17 січня 1811 року до 9 рот Роченсальмського полку добавили 3 роти Тверського Гарнизонного батальйону і таким чином було сформовано Подільський Піхотний полк. В 1812 році він у складі Фінляндського корпусу в околицях Риги стримував наступ на Санкт-Петербург французького маршала Макдональда. Потім брав участь в переслідуванні французів в Білорусії. 1813 рік – полк бере участь в облозі Данцигу та «битві народів» під Лейпцигом. 1814 рік – полк бере участь у битвах під Краоном, Лаоном, Суассоном і входить в Париж. 1831 рік – полк бере участь у придушенні польського повстання.

28 січня 1833 року полк було переформовано у Подільський Єгерський. І протягом 1841-1845 років полк на Кавказі. Спочатку Лабінська лінія, потім бої з горцями в Північному та Південному Дагестані. 1849 рік – Угорська кампанія.

Під час Східної (Кримської) війни 1853-1856 років резервні батальйони полку брали участь в обороні Одеси від англо-французького десанту. Лінійні (діючі) батальйони воювали в Криму. У лютому 1855 року брали участь в кровопролитному і невдалому штурмі Євпаторії. 3 травня 1855 року – на 5-му бастіоні Севастополя. Після закінчення Кримської війни всім лінійним батальйонам полку були пожалувані Георгіївські прапори з надписом «За Севастополь в 1854 и 1855 годах».

17 квітня 1856 року полк було переформовано в Подільський піхотний, а 6 квітня 1863 року на базі 4-го резервного батальйону було розвернуто Подільський Резервний піхотний полк, який під час польського повстання взяв участь у знищенні загонів польських повстанців в околицях Києва. 13 серпня 1863 року Подільський Резервний піхотний полк, передислокований до Одеси, було переформовано в трьохбатальйонний полк під назвою 135-й Керч-Єнікольський. 20 вересня 1864 року полк було посаджено на пароплави і відправлено по маршруту Одеса-Херсон-Нікополь. 26 вересня полк пішим порядком виступив з Нікополя і 4 жовтня 1864 року прибув до Павлограду, до місця постійної дислокації.

У 1864 році штаб Керч-Єнікольського полку розташувався в самому Павлограді, штаби батальйонів – в селах Богданівка, Дмитровка і

Петропавлівка, а роти розселилися по 12 найближчим до повітового центра поселенням. В червні 1867 року умови розквартирування рот було змінено і полк розташувався у вісьми селах. На початку 70-х років увесь полк було зосереджено у Павлограді і розселено на обивательських квартирах.

Як свідчать документи, зокрема міські бюджети, відбуття «воинской квартирной повинности» було найбільшою статтею розходів у міській казні. На жаль, на даний момент ми не можемо точно встановити коли саме у Павлограді були збудовані казарми. Ще у міському бюджеті 1904 року є відповідна графа. [4, Приложение № 9]. В той же час, є відомості про полковий храм на честь Святого Великомученика Георгія. «Расположена церковь среди казарм, на окраине города (Военная ул.). Здание церкви каменное, сооружено в 1907 г.».

Таким чином, можна зробити припущення, що казарми було побудовано десь в проміжок між 1904 і 1907 роками. Визначення точної дати вимагає пошуку нових документів. До речі, казарми збереглися до нашого часу. В радянські часи в них розташовувалися військові частини Радянської Армії. Збереглася і будівля церкви. Зараз там знов діючий храм.

Неподалік від казарм, за міським цвинтарем, розташованим біля церкви Успенія Божої Матері (по вулиці Харківській), знаходився цвинтар Керч-Снікольського полку. Зараз він абсолютно зруйнований, але збереглася каплиця в ім'я святого Благовірного Великого Князя Олександра Невського, яка була збудована «пожертвованиями всех чинов полка, движимых чувством беспредельной благодарности к Промыслу Божию за явленную всему русскому народу милость чудесного избавления священной жизни ИХ ИМПЕРАТОРСКИХ ВЕЛИЧЕСТВ с Августейшими детьми, от угрожавшей ИМ опасности при крушении 17 октября 1888 года Императорского поезда у станции Борки во время проезда из Севастополя в Петербург» [2, с. 39]. Освячена каплиця була 26 листопада 1889 року, в радянські часи в ній розташовувався склад, але зараз вона відновлена.

18 листопада 1874 року полк представлявся імператору Олександру II на залізничній станції «Павлоград». Як було сказано в офіційній історії полку: «По прибытии поезда на станцию Его величество изволил выйти из вагона на платформу станции, где тотчас был окружен всеми офицерами и прочими чинами полка, с нетерпением ожидавшими увидеть своего обожаемого монарха».

Під час російсько-турецької війни 1877-1878 років вся 34-та піхотна дивізія була відправлена до Криму, де увійшла до складу військ, що несли оборону узбережжя. Єдине зіткнення з неприятелем у Керч-Снікольців відбулося 30 грудня 1877 року, коли турецький броненосець, що обстрілював узбережжя, надто близько підійшов до берега. Артилерійська батарея полку зробила кілька влучних пострілів і змусила турків відійти подалі від берега [2, с. 45].

Після закінчення війни полк розміщується у Миколаєві, а з 2 по 27 вересня 1878 року здійснює піший марш і повертається до Павлограда. Тут продовжується мирна гарнізонна служба.

136-й піхотний Таганрозький полк було сформовано з батальйонів Замосцького резервного піхотного полка. Цей полк з'явився як Замосцький

єгерський. Був нагороджений Георгіївськими полковими прапорами за похід до Андії у 1845 році, за Трансільванську кампанію 1849 року, за перехід Дунаю в 1854 році та за Севастополь в 1854-1855 роках, а також відзнаками на головні убори за відмінність у 1854 році [13]. 136-й Таганрозький піхотний полк було розквартировано в Новомосковську в орендованих у міста будівлях.

Вже після російсько-японської війни стало зрозуміло, що майбутня війна на європейському театрі потребує гігантської кількості мобілізованих солдатів. З метою підготовки до такої війни в російській армії в 1910 році були скасовані резервні війська і прийнята система «скритих кадрів» на німецький зразок. Під час мобілізації з польового піхотного полку виділявся полк другої черги. Тобто 19 офіцерів і 280 нижніх чинів кадрового складу залишалися в другочерговому полку, що формувався, решта заповнювалася мобілізованими з запасу.

Під час загальної мобілізації 1914 року 34-та піхотна дивізія Одеського військового округу відправляючись на фронт, формувала на своїй базі 71-у піхотну дивізію у складі 281-го Новомосковського (з 136-го Таганрозького), 282-го Олександрійського (з 134-го Феодосійського), 283-го Павлоградського (з 135-го Керч-Єнікольського) та 284-го Вентрівського (з 133-го Сімферопольського) піхотних полків [3].

На зміну вбитим та покаліченим приходили новобранці. Готували в запасних полках, що були розгорнуті в казармах кадрових частин, які пішли на фронт.

На Катеринославщині була розквартирована 5-а запасна бригада. До її складу входили 228-й та 271-й запасні піхотні полки, дислоковані у Катеринославі, та 229 запасний піхотний полк, розміщений у Павлограді. Зауважимо, що особовий склад кожної з цих частин, як про це свідчать документи 1915 та 1916 років налічував понад 14 тисяч чоловік [9; 6]. Окрім них, в Катеринославі та Павлограді розташовувалися інші дрібні військові підрозділи. Зокрема, 467-а піша Херсонська дружина, 480-а піша Катеринославська дружина, 39-а Таврійська робоча рота, відділення конських запасів [6].

Бойовий шлях 34-ї та 71-ї піхотних дивізій відслідковано по книзі А.А.Керсновського «Історія Російської Армії» [5]. 34-та піхотна дивізія пройшла усю Першу Світову війну у складі 7-го армійського корпусу. В серпні 1914 року цей корпус у складі 8-ї армії Південно-Західного фронту вів наступ на Львів. 17 серпня біля містечка Янчин сталася битва, яка увійшла до історії під назвою «бій генералів», бо попереду атакуючих батальйонів 34-ї дивізії стали всі начальники цього з'єднання. В цьому бою дивізія захопила 20 австрійських гармат. У вересні-жовтні 1914 року 8-а армія під командуванням генерала Брусилова відбивала спроби австрійських військ повернути Галичину. Криваві бої розгорнулися на фронті від Хирова до Стрия і закінчилися перемогою російських військ. У Хирівській битві особливо відзначився 134-й Феодосійський полк, який 9 жовтня захопив Стрий. Феодосійці взяли до 3 тисяч полонених, 2 гармати і 8 кулеметів. З листопада 1914 по березень 1915 року 34-та дивізія вела важкі бої в Карпатах. В цей же час на фронт прибула другочергова 71-а дивізія, яка увійшла до складу 30-го армійського корпусу. У складі 9-ї армії Південно-Західного фронту вона вела бойові дії в Буковині.

Під час «великого відступу» весни-літа 1915 року російські війська були змушені відійти на Волинь. 8-а армія, відступаючи, билася в районі Перемишля та утримувала фронт в районі Соколя. В кінці серпня 1915 року вона була посилена 30-м корпусом, перекинутим з Буковини, після чого війська Південно-Західного фронту нанесли контрудар по австрійцях. 2 вересня 1915 року під Деражно 71-а піхотна дивізія взяла 5200 полонених, причому 282-й Олександрійський полк в бою взяв прапор австрійського полку. Восени 1915 року 30-й корпус воював на правому фланзі 8-ї армії в районі Луцька, а на лівому фланзі 7-й корпус провів ряд вдалих боїв на північ від Тернополя.

В зимову кампанію 1915-1916 років 30-й корпус продовжував знаходитися на правому фланзі 8-ї армії в Волинському Поліссі, а 7-й корпус було перекинуто в 11-ту армію у Східну Галичину.

Під час знаменитого прориву австрійського фронту влітку 1916 року особливо відзначився 30-й корпус, який вів наступ на ковельському напрямі і збросив австрійців у річку Сто хід у Грузятині. У цій справі подяку Верховного Головнокомандуючого отримав 283-й Павлоградський піхотний полк, який форсував річку по мосту, що палав. Зі слів начальника штабу німецького Східного фронту генерала Людендорфа, це була «одна із самих серйозних криз на Східному фронті». 7-й корпус вів наступ по напрямку Дубно-Броди-Злочів, в ході якого 34-та дивізія прорвала неприятельський фронт під Тростянцем.

Румунія об'явила війну Німеччині і Австро-Угорщині 14 серпня 1916 року і блискавично була розбита. Для допомоги союзнику було створено Румунський фронт, до складу 4-ї армії якого увійшли 7-й і 30-й корпуси. В середині грудня 1916 року розгорнулися уперті бої на річках Римнік та Серет, які німці назвали «Різдяна битва». 34-та піхотна дивізія на висоті «417» чотири дні відбивала наступ чотирьох німецьких дивізій і вистояла. Офіцери 7-го корпусу згадували битву при Римніку-Сереті, як найважкішу за всю війну.

Останньою битвою Першої Світової, в якій взяли участь 34-а і 71-а дивізії, була протидія німецькому наступу під Марашештами в липні 1917 року. 34-а дивізія обороняла берег Серету. Міст через річку підірвав, пожертвувавши собою, невідомий солдат 136-го Таганрозького полку. Про упертість битви каже хоча б той факт, що дивізія втратила 65% особистого складу вбитими. Поруч, захищаючи Марашешти, в хмарах німецького фосгену майже повністю загинула 71-а дивізія.

Зрозуміло, що герої Серету і Марашешт – це не ті ж самі солдати, що марширували вулицями Катеринослава, Павлограда і Новомосковська в 1914 році. Російські війська першої та другої черг, особливо ті, хто воював на Південно-Західному фронті, змінили не менш шести складів. Перший, кадровий, склад імператорської піхоти пішов у вічність в осінніх боях 1914 року. Другий пофарбував своєю кров'ю карпатський сніг під час першої зимової кампанії. Третій – це «перебитые, но не разбитые» полки «великого відступу» 1915 року. Четвертий склад, який прийшов їм на зміну, виніс другу зимову кампанію. П'ятий поліг у ковельські болота в 1916 році. Шостий загинув в Румунії.

Але зарекомендували себе підрозділи, що чеканили крок на вулицях Катеринослава, Павлограда і Новомосковська так, що А.А.Керсновський в заключному розділі своєї книги писав: «В VII армейском корпусе старого ветерана генерала Экка 13-я и 34-я пехотные дивизии зарекомендовали себя так, что в продолжение всей войны ... их присутствие неизменно служило залогом верного успеха. Неудач эти дивизии не знали, в самом худшем случае сводя бои вничью... Превосходная 34-я пехотная дивизия образовала превосходную же 71-ю генерала Десино...».

Найцікавіше те, що з демобілізацією старої армії у 1918 році бойовий шлях 34-ї піхотної дивізії не закінчується. Дивізія бере участь у Громадянській війні у складі спочатку білої Добровольчої армії Збройних Сил Півдня Росії, а після розгрому Денікіна у складі армії генерала Врангеля. У додатках до мемуарів знаменитого білогвардійського генерала Слащова зазначається, що 34-та піхотна дивізія під командуванням генерала Туркула у складі 133-го Сімферопольського, 134-го Феодосійського, 135-го Керч-Єнікольського та 136-го Таганрозького полків брала участь у наступі врангелівців влітку 1920 року [7]. Тобто в історії полків відкривається ще одна цікава сторінка. Зрозуміло, що 34-та дивізія пройшла увесь шлях врангелівської армії: бої у Таврії, Перекоп, відступ до моря, евакуацію до Туреччини та еміграція. Частина офіцерів, зокрема 135-го Керч-Єнікольського полку перебралася до Югославії, де у одному з храмів Белграда зберігався полковий прапор, який у 1945 році було вивезено до Москви.

### **Бібліографічні посилання:**

1. Ежегодник «Приднепровье» и Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1914 год. – Издание Екатеринославского губернского статистического комитета под редакцией секретаря Екатеринославского губернского статистического комитета Н.Г.Подковырова и действительного члена того же комитета А.Г.Авчинникова. – Екатеринослав: Типография Губернского Правления, 1914. – 250 с.
2. Краткая история 135-го Пехотного Керчь-Еникольского полка: Составлена подполковником Н.А.Гран. – Павлоград: Типография Е.Д.Браиловского, 1898. – 96 с.
3. Керсновский А.А. История Русской Армии // [militera.lib.ru/h/kersnovsky1/index.html](http://militera.lib.ru/h/kersnovsky1/index.html)
4. Обзор Екатеринославской губернии за 1904 год: – Екатеринослав: Типо-Литография Губернского Правления, 1905. – 44 с., 14 приложений.
5. Памятка 135-го Пехотного Керчь-Еникольского полка. / Издана под редакцией Капитана Генерального Штаба Павлюка при Командире полка полковнике Эльше. Составил шт.-капит. Захава. – Павлоград: Типография Лифшица и Шатуновского, 1904. – 16 с.
6. Рапорт начальника гарнизона г. Екатеринослава от 7 мая 1916 года Екатеринославскому Губернатору // ДАДО. – Ф. 11. – Спр. 1344. – Арк. 25.
7. Слащев-Крымский Я.А. Крым. 1920 // [http://militera.lib.ru/memo/russian/slaschov\\_ya/22.html](http://militera.lib.ru/memo/russian/slaschov_ya/22.html)
8. Справочная книга «Весь Екатеринослав». – Екатеринослав: Издание Л.И.Сатановского, 1913. – 224 с..
9. Статистические сведения о Екатеринославской губернии (приложение к рапорту Екатеринославского губернатора от 15 апреля 1915 года) // ДАДО. – Ф. 11. – Спр. 988. –14 арк.
10. 133-й пехотный Симферопольский полк // [http://regiment.ru/infantry/inf/inf\\_133/inf\\_133.htm](http://regiment.ru/infantry/inf/inf_133/inf_133.htm)

11.	134-й	пехотный	Феодосийский	полк	//
<a href="http://regiment.ru/infantry/inf/inf_134/inf_134.htm">http://regiment.ru/infantry/inf/inf_134/inf_134.htm</a>					
12.	135-й	пехотный	Керчь-Еникальский	полк	//
<a href="http://regiment.ru/infantry/inf/inf_135/inf_135.htm">http://regiment.ru/infantry/inf/inf_135/inf_135.htm</a>					
13.	136-й	пехотный	Таганрогский	полк	//
<a href="http://regiment.ru/infantry/inf/inf_136/inf_136.htm">http://regiment.ru/infantry/inf/inf_136/inf_136.htm</a>					